
11

PROCES URBANIZÁCIE A MIGRÁCIA OBYVATEĽSTVA V KONTEXTE VÝVOJA SÍDELNEJ ŠTRUKTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

VLADIMÍR SLAVÍK, RÓBERT GRÁC

Abstrakt

Kapitola prezentuje výsledky výskumu zameraného na migračné toky obyvateľstva v súvislostiach s prebiehajúcim procesom urbanizácie. Z demogeografického hľadiska ide o zložitý proces zahrňujúci celé spektrum problémov, predovšetkým v súvislosti s časo-priestorovými a spoločenskými zmenami. Pozornosť je venovaná zmenám v procese urbanizácie od roku 1869 až po rok 2006 s dôrazom na dynamiku tohto procesu a migračné tendencie obyvateľstva. Záver príspevku je venovaný diskusii o predpokladanom vývoji a možnom smerovaní procesu urbanizácie v kontexte vývoja sídelnej štruktúry Slovenskej republiky.

11.1 ÚVOD

Urbanizáciu možno vo všeobecnosti a v zjednodušenej podobe chápať ako rast miest, ktorý je vyvolaný migráciou obyvateľstva z vidieckych oblastí do miest. Mestá patria v geografických ale aj iných výskumoch medzi frekventované a zároveň zložité objekty výskumu. Urbanizácia je proces veľmi zložitý, ktorý okrem demografického hľadiska zahŕňa celú škálu spoločenských a priestorových zmien, preto postihnutie tejto problematiky v komplexnej podobe nie je jednoduché. Mestá možno chápať

ako určité ohniská sociálnych zmien, kultúrnej transformácie a ekonomickej inovácie. Urbanizácia je pozoruhodným geografickým javom, ktorý v sebe zahŕňa najdôležitejšie procesy, ktoré sa podieľajú na tvorbe geografického prostredia. Čoraz viac hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a politických procesov sa odohráva práve v mestách. V predložennom príspevku sa pokúsime poukázať na niektoré teoretické východiská vývoja miest, nakoľko urbanizácia je v odbornej literatúre chápaná ako proces, resp. štádium vývoja miest a následne sa pokúsime o analýzu doterajšieho vývoja urbanizácie v Slovenskej republike s náčrtom možného ďalšieho vývoja miest v Slovenskej republike.

11.2 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ URBANIZÁCIE

Urbánne systémy patria v rámci geografického výskumu k jedným z najzložitejších a najdynamickejších objektov štúdia. Definovanie procesu urbanizácie nie je vôbec jednoduché. Aj napriek pomerne širokej teoreticko-metodologickej báze geografie sa podľa Matloviča (1998) nepodarilo doposiaľ sformulovať všeobecne akceptovanú teóriu urbanizácie. V zjednodušenej podobe možno chápať urbanizáciu ako veľmi zložitý proces migrácie obyvateľstva z vidieckych oblastí do miest v súvislosti s rozvojom mesta a taktiež zmenou životného štýlu obyvateľstva. Proces urbanizácie je možné charakterizovať na základe podielu obyvateľov žijúcich v mestách v sledovanom území a nárastom podielu mestského obyvateľstva za určité obdobie. Parysek (1995) chápe urbanizáciu ako kultúrno-civilizačný proces spočívajúci v raste a rozvoji miest, v zväčšovaní priestoru, ktorý zaberajú mestá a v postupujúcej koncentrácii obyvateľstva na území miest a v ich blízkom okolí. Jalowiecki a Szczeptański (2000) tvrdia, že *„urbanizácia sa všeobecne chápe ako viacozmerný komplex procesov ekonomických, sociálnych, demografických a kultúrnych, prejavujúcich sa: rastom miest a podielom mestského obyvateľstva, koncentráciou obyvateľstva v mestách a priestorovom raste miest, koncentráciou ekonomiky a administratívy vyvolávajúcej rast významu miest, vytváraním špecifických „vzorcov“ kultúrneho štýlu mestského života ako aj vytváraním špecifických „vzorcov“ obrazu krajiny a architektúry“* (s. 445). Johnston et al (2000) chápe urbanizáciu ako proces, kedy *„dochádza k relatívnej koncentrácii obyvateľstva v území do miest“* (s. 883). Vo svojej podstate je urbanizácia jav globálny, zložitý a širokospektrálny, ktorý prebieha v rôznych regiónoch sveta s rozdielnou dynamikou, pri ktorom rastie podiel obyvateľstva žijúceho v mestách. Podľa Musila (1977) je urbanizácia komplexnou zmenou sociálno-priestorovej organizácie spoločnosti, ktorá je v tomto procese subjektom a zároveň objektom zmien v spoločnosti. Širokospektrálny, časovo-priestorový charakter urbanizácie a rôznorodosť merateľných javových charakteristík má za následok obtiažne chápanie procesu urbanizácie. Za jeden z prvotných javov spojených s procesom urbanizácie možno považovať vznik a rast miest. Slavík (2008) upozorňuje na rozdielny spôsob chápania procesu urbanizácie, pričom poukazuje na širší a užší kontext chápania daného procesu.

Mestá sú dynamickým organizmom, ktorý sa kontinuálne vyvíja a mení svoju fyzickú a sociálnu štruktúru v priestore a čase, pričom dynamika týchto zmien je individuálna.

Rozdielnosť chápania pojmu urbanizácia vychádza z rôzneho pohľadu jednotlivých vedných odborov pre ktoré je urbanizácia predmetom štúdia. Podľa Johnstona et al (2000) je možné urbanizáciu študovať z troch rôznych aspektov – geograficko-demografickom, ekonomickom a behaviorálnom.

V rámci geograficko-demografického aspektu možno urbanizáciu chápať ako proces, kedy dochádza k rastu podielu mestského obyvateľstva v rámci populácie a rastu koncentrácie obyvateľstva do miest, výsledkom čoho je urbanizovaná spoločnosť. Z ekonomického aspektu možno urbanizáciu chápať ako proces úzko spojený s industrializáciou a rozvojom priemyslu v mestách, koncentrácie výrobných prostriedkov a následnou migráciou obyvateľstva z vidieckych oblastí do miest. Behaviorálny aspekt chápania urbanizácie chápe mesto ako centrum sociálnej zmeny, ktorá pretvára zvyky, postoje a hodnotové orientácie ľudí. Následne môže dôjsť k šíreniu týchto zmien do okolia. Treba však upozorniť aj na prácu Pašiaka (1980), podľa ktorého „jedným z problémov skvalitňovania samotného urbanizačného procesu je nájst súhrnné ukazovatele, ktoré by vyjadrovali celistvosť tohto procesu, jeho kvantitatívnu i kvalitatívnu stránku“ (s. 79)

Musil (1996) chápe urbanizáciu ako „najvšeobecnejšiu priestorovú koncentráciu ľudských činností a obyvateľstva prejavujúcu sa zmenami v správaní ľudí a vo formách organizácie spoločnosti. Tieto zmeny sú vyvolané predovšetkým vysokým počtom a rôznorodosťou obyvateľstva a vysokou hustotou zaľudnenia“ (s. 1358). Musil (1996) taktiež upozorňuje na prístupy k štúdiu procesov urbanizácie, kde prvý prístup zdôrazňuje proces koncentrácie obyvateľstva do miest, čím dochádza k rastu miest a podielu mestského obyvateľstva, a druhý prístup zdôrazňuje kultúrno-sociálny proces kedy dochádza k preberaniu prvkov mestskej kultúry.

Proces urbanizácie ako predmet výskumu predovšetkým geografov bol v centre pozornosti predovšetkým v osemdesiatych rokoch 20. storočia, kedy bolo publikovaných viacero prác predovšetkým komparatívneho charakteru urbanizačných procesov v európskych štátoch (napr. Hall a Hay 1980, van der Berg et al. 1982, Cheshire a Hay 1989, atd). Van der Berg et al. (1982) prezentoval výsledky výskumu zameraného na vývoj miest 14-tich európskych štátov na základe vzťahu rastu počtu obyvateľov v jadre mesta a v jeho zázemí v rámci funkčných mestských regiónov (viac Ouředníček, 2000). Vývoj miest je podľa autorov priamo závislý od sociálno-ekonomickej úrovne spoločnosti, predovšetkým od štrukturálnych zmien ekonomiky a úrovne príjmov obyvateľstva (Ouředníček, 2000). Urbanizáciu v rámci socialistických štátov bližšie analyzovali Herman a Regulski (1977), Musil (1977) a ďalší.

11.3 TEORETICKÉ ASPEKTY VÝVOJA MIEST

Van der Berg (1982) rozoznáva štyri fázy vývoja miest – urbanizáciu, suburbaniizáciu, deurbanizáciu a reurbanizáciu. Pre úplnosť skúmanej problematiky považujeme za opodstatnené v stručnej podobe poukázať na jednotlivé fázy urbanizačného procesu predovšetkým v zmysle správneho pochopenia skúmaného javu.

Prvú fázu vývoja miest definuje urbanizačný proces, ktorý je charakteristický predovšetkým migráciou obyvateľstva do miest v dôsledku zníženia dopytu v agrárnom sektore a zvýšenia dopytu po pracovných silách v sektore priemyslu, na základe

čoho dochádza k zvýšeniu migračných tokov obyvateľstva z vidieka do miest. V rámci intraurbánnej štruktúry miest je obyvateľstvo koncentrované v centrálnych častiach miest v blízkosti priemyselných podnikov, kde vznikali obytné štvrte v dôsledku predovšetkým absencie dopravnej mobility a závislosti na peši dochádzku do zamestnania. Van der Berg (1982) ako výsledok tohto procesu označil vznik priemyselných miest s vyšším stupňom delby práce a vysokou koncentráciou obyvateľstva. Postupnou expanziou priemyselných a obytných častí mesta v priestore dochádza k územnému rozvoju mesta, zlepšovaniu infraštruktúry a následne dopravnej prepojenosti centier miest s predmestiami (Ouředníček 2000). V dôsledku zvýšených migračných tokov prístahovalcov a zvýšeniu životnej úrovne pôvodnej migračnej vlny dochádza k postupnému sťahovaniu „pôvodného“ obyvateľstva do oblastí s kvalitnejšími životnými podmienkami na okraji mesta a ich nahradzovaniu novými prístahovalcami s nižším sociálnym statusom, čím dochádza v centre mesta k tvorbe koncentrických zón s nízkou životnou úrovňou. Bližšie tzv. „teóriu koncentrických zón“ v rámci ekologického prístupu k štúdiu miest rozvinul Burgess (1925). Ako uvádza vo svojej práci Ouředníček (2000) „...v tomto štádiu vývoja miest dochádza k rastu celého regiónu, predovšetkým jadra mesta, zatiaľ čo v zázemí obyvateľstva ubúda (absolútna centralizácia) alebo pribúda menej ako v jadre mesta (relatívna centralizácia)“ (s. 362).

Druhá fáza vývoja miest je spojená so suburbanizačným procesom, ktorý úzko súvisí so vznikom sociálnych rozdielov v spoločnosti, predovšetkým s existenciou vyšších príjmových skupín obyvateľstva preferujúcich zdravšie a kvalitnejšie životné prostredie v okrajových častiach mesta. Migrácia obyvateľstva do suburbánnych zón je spojená s rozvojom dopravy, kvalitou bývania a samozrejme s nárastom dopravných nákladov. Suburbánne zóny sú formované predovšetkým v mestských aglomeráciách pozdĺž dopravných ťahov, čím dochádza k prepojeniu jadra mesta s menšími strediskami a pretransformovanými obcami v zázemí. Hlavná diferencia vývoja miest v tejto fáze v socialistických a kapitalistických štátoch spočíva podľa Hermana a Regulskeho (1977) v rozdielnosti využívania dopravy. Zatiaľ čo v socialistických štátoch bolo obyvateľstvo vo väčšine prípadov odkázané na verejnú dopravu, v kapitalistických štátoch sa stále viac presadzovala individuálna doprava. Podobne ako v prvej fáze urbanizačného procesu je možné aj v tomto prípade hovoriť o absolútnej a relatívnej decentralizácii. Celkový rast regiónu je zrejмый, predovšetkým v zázemí (relatívna decentralizácia), prípadne stagnácie jadra a rastu len zázemia (absolútna decentralizácia).

Tretiu fázu vývoja miest charakterizuje proces deurbanizácie, kedy dochádza k dosiahnutiu určitého bodu, kedy pokles počtu obyvateľstva zapríčiňuje úbytok obyvateľstva celého funkčného regiónu. Pokles počtu obyvateľstva zaznamenáva nielen jadro, ale aj predmestia, pričom vidiecke oblasti v širšom zázemí mesta sa transformujú na mestské sídla. Ouředníček (2000) vysvetľuje tento jav v súvislosti s neúnosným zatažením dopravného systému mesta, kedy sa centrum stáva menej dostupným, znižuje sa priepustnosť dopravnej siete a rastú nároky na parkovacie miesta. Obytná funkcia v centrálnych častiach mesta je v dôsledku tlaku progresívnejších aktivít reprezentovaných terciérnym sektorom vytlačovaná za hranice mesta. V dôsledku relokácie niektorých služieb za hranice mesta dochádza k rastu predovšetkým menších centier za hranicami dochádzkovej zóny dominantného mesta (Ouředníček, 2000).

Poslednou fázou vývoja miest je fáza reurbanizácie, ktorej zmysel spočíva v snahe o znovuoživenie centier veľkých miest. V tejto fáze by malo dôjsť k spomaľovaniu úbytku obyvateľstva funkčného mestského regiónu, kontinuálne smerom z jadra po zázemie. Ako uvádza van der Berg et al. (1982), tento vývoj miest by mal vychádzať z iniciatív mestskej správy zameranej predovšetkým na dopravnú politiku a prostredníctvom „programov na zlepšenie image mesta, rehabilitáciou obytného prostredia, zlepšenie dopravnej situácie, vytváranie peších zón a vylepšenie sociálnej infraštruktúry“ (s. 40). Finálnym stavom reurbanizačnej fázy by mal byť návrat ku koncentračným procesom, prípadne ako uvádza Ouředníček (2000), „opätovné priblíženie miesta bydliska a pracoviska (suburbanizácia pracovných príležitostí) a podpora reurbanizačných tendencií obyvateľstva“ (s. 362).

Táto teória vývoja miest sa v odbornej literatúre považuje za všeobecne prijímateľný model vývoja miest. Možno súhlasiť s Ouředníčkom (2000), ktorý tvrdí, že „jednotlivé štádiá rozvoja miest sú determinované ekonomickými zmenami v spoločnosti“ (s. 363). Nové procesy sú iniciované v ekonomicky najvyspelejších štátoch, pričom následne sú rozšírené do ostatných oblastí sveta. V odbornej literatúre je v poslednej dobe pomerne často pertraktovaná finálna fáza vývoja miest – úpadok miest (v anglosaskej literatúre známa ako „Urban decline“), z ktorej v súlade s viacerými autormi východisko spočíva v podpore reurbanizačných tendencií prostredníctvom dôsledného mestského plánovania. Ouředníček (2000) však považuje tento jav za neprirodený návrat ku koncentračným procesom obyvateľstva.

Teória štádií vývoja miest ako všeobecne akceptovaný model vývoja miest sa stal základom pre ďalšie štúdie reprezentované koncepciou diferenciálnej urbanizácie, vychádzajúcej z empirických štúdií v rozvinutých a menej rozvinutých štátoch, podľa ktorej je urbanizačný proces determinovaný veľkosťou sídiel v rámci systému osídlenia. Vychádzajúc z práce van der Berga a Klaassena (1986), ktorí popisujú vzťah medzi vývojovými fázami centrálného mesta a menších centier, je zrejmé, že u rozdielnych sídelných jednotiek je možné pozorovať diferenciu vo vývoji týchto sídelných jednotiek. Zatiaľ čo u väčších miest je možné sledovať proces deurbanizačný, v menších mestách je možné sledovať proces urbanizačný, čím dochádza k diferencovanému vývoju rozdielnej veľkosti miest v rámci jedného sídelného systému. Geyer a Kontuly (1993), Geyer (1996), Geyer a Kontuly (1996) do koncepcie diferenciálnej urbanizácie, vychádzajúc z teórie vývojových štádií miest a migračných cyklov (Berry, 1988), zakomponovali koncepty spätnej polarizácie a kontraurbanizácie. Spätná polarizácia nastáva po urbanizačnej fáze a znamená prechod do fázy kontraurbanizácie. Hlavným sledovaným javom je intenzita a orientácia migračných tokov vo vzťahu k veľkostným kategóriám sídiel. Geyer a Kontuly (1996) pod konceptom spätnej polarizácie rozumejú fázu vo vývoji osídlenia, kedy centrálné mesto dosiahne saturačný bod a jeho vývoj sa začína spomaľovať v súvislosti s nástupom procesu dekoncentrácie. Súbežne s negatívnym rastom centrálného mesta je zrejmy pozitívny rast stredne veľkých centier v okolí centrálného mesta. Richardson (1980) popisuje tento proces na príklade rozvojových štátov. Poslednú fázu vývoja miest v rámci koncepcie diferenciálnej urbanizácie možno označiť ako kontraurbanizáciu, charakterizovanú dekoncentračnými procesmi prebiehajúcimi kontinuálne na jednotlivých hierarchických úrovniach systému osídlenia od centrálného mesta až po stredne veľké mestá a súbežne s nárastom primárne malých miest v blízkosti centrálnych miest s následnou inklináciou migrantov do podobných centier v periférnych oblastiach. Vo finálnej fáze je zrejmy väčší nárast populácie v najmenších cen-

trách na úkor miest na hierarchicky vyššej úrovni. Ouředníček (2000) poznamenáva, že ukončením rastu najmenších centier dochádza k dosiahnutiu saturačného bodu sídelného systému a vnútorná migrácia prestáva byť rozhodujúcim komponentom vo vývoji miest, pričom dôležitú úlohu začína zohrávať medzinárodná migrácia a prirodzený prírastok obyvateľstva. Fielding (1989) na základe štúdia migračných tokov na príklade Francúzska definoval urbanizáciu ako pozitívny korelačný vzťah medzi veľkosťou sídla a migráciou a kontraurbanizáciu definoval ako negatívny korelačný vzťah medzi veľkosťou sídla a migráciou, ktorý je však v prípade procesu kontraurbanizácie slabší ako v prípade procesu urbanizácie. Fielding (1989) taktiež upozorňuje na časový aspekt jednotlivých vývojových fáz, ktorých iniciovanie je závislé od miery urbanizácie jednotlivých území.

Napriek skutočnosti, že koncepcia diferenciálnej urbanizácie je v odborných kruhoch prijímaná ako všeobecný model, resp. paradigma vývoja miest, vzhľadom na priestorový aspekt model vychádza z charakteristík vývoja miest štátov prvého a tretieho sveta, pričom absentujú špecifiká vývoja socialistických miest (Ouředníček, 2000). Dostál a Hampl (1994) upozorňujú na možné odchýlky vo vývoji sídelného systému, predovšetkým inicializáciu a intenzitu niektorých priestorových procesov, hlavne procesov suburbanizácie a kontraurbanizácie, vychádzajúc dominantne z ekonomických podmienok determinovaných centrálnou riadeným hospodárstvom v rámci socialistických štátov. Ouředníček (2000) a Hampl (1999) poukazujú na migračné toky obyvateľstva ako hlavného ukazovateľa sledovania procesu urbanizácie a zároveň na absenciu hodnotenia koncentrácie, resp. dekoncentrácie kvalitatívne odlišných prvkov ako napr. progresívne riadiace funkcie a pod. (Hampl 1994). V rámci odborných kruhov neexistuje taktiež jednotný názor na povahu kontraurbanizácie. Champion (1989c) tvrdí, že „kontraurbanizácia nie je len dočasná odchýlka od pokračujúceho procesu urbanizácie“ (s. 241). Naopak Hampl (2005) upozorňuje na fakt, že „stabilizácia úrovne územia koncentrácie obyvateľstva neznamená spomalenie dynamiky rozvoja, ale premenu foriem rozvoja v kvalitatívnom zmysle. Koncentrácia javov je nahradzovaná koncentráciou vzťahov“ (s. 28).

Vychádzajúc z komparatívnej analýzy jednotlivých prístupov k hodnoteniu vývoja miest je zrejmé, že ekonomická báza a jej vplyv na rozvoj miest zohráva kľúčovú úlohu. Kardinalna diferenciacia v rámci jednotlivých prístupov je zrejma z diferenciálneho aspektu štúdia skúmaného javu. Zatiaľ čo teória štádií vývoja miest je založená na báze vzťahu jadra mesta a zázemia funkčného mestského regiónu, teória diferenciálnej urbanizácie sleduje separovane vývoj v rôznych hierarchických úrovniach sídelného systému nezabúdajúc na sledovanie migračných tokov obyvateľstva s rôznymi sociálnym statusom. Ouředníček (2000) poukazuje na fakt, že „migračné preferencie nie sú zdôvodňované len ekonomicky, ale skôr kombináciou ekonomických a environmentálnych podmienok a kvalitou životného prostredia“ (s. 369).

11.4 URBANIZAČNÝ PROCES V KONTEXTE VÝVOJA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Proces urbanizácie je vnútornou dimenziou ekonomického a sociálneho rozvoja a dôsledkom toho tak rozvojové, ako aj rozvinuté krajiny prekonávajú posun z pre-

važne vidieckych do prevažne mestských spoločností. Pre jednotlivcov je migrácia často racionálnym a dynamickým procesom pri hľadaní nových životných príležitostí. Mestá sú centrami ekonomického rastu, podnecujúcimi sociálno-ekonomickú inováciu a zmenu.

V rámci vývoja sídelnej štruktúry Slovenskej republiky je možné z historického aspektu definovať niekoľko etáp urbanizačného procesu. Jednoznačné definovanie začiatku procesu urbanizácie v Slovenskej republike nie je v odbornej literatúre jednotné. Ako prvú fázu urbanizácie možno podľa Lauka et al. (2008) označiť obdobie od 13. – 16. storočia, kedy vznikali prvé banské a obchodné mestá, ktoré sa stávali strediskami remeselnej výroby a obchodu. Je zrejme že v tomto období sa začala formovať sieť miest Slovenska. Viacerí autori definujú tri etapy vývoja urbanizácie Slovenskej republiky (napr. Bašovský a Divinský, 1991, Korec, Smatanová a Horňák, 1998). Bašovský a Divinský (1991) považujú za prvé obdobie modernej urbanizácie až obdobie od polovice 19. storočia do roku 1918. Ako ďalšie obdobie urbanizácie možno považovať obdobie od roku 1918 – 1948, ktoré sa v literatúre zvykne označovať ako obdobie modernej urbanizácie medzi svetovými vojnami. Toto obdobie možno v súlade s Bašovským a Divinským (1991) považovať za druhú fázu modernej urbanizácie. Ako tretia fáza modernej urbanizácie sa všeobecne akceptuje obdobie rokov 1948 – 1989, resp. 1991.

11.4.1 Vývoj urbanizácie Slovenska v rokoch 1869 – 1950

To že Slovensko malo výrazne rurálny charakter potvrdzuje aj skutočnosť, že podiel mestského obyvateľstva v dobe prvého oficiálneho sčítania v roku 1689 bol len 10,1 %. Je však potrebné poznamenať, že v tomto období bolo na území Slovenska len 26 miest. V roku 1910 stúpol počet miest na 46 a tým vzrástol stupeň urbanizácie na 16,2 %. Korec (2005) poznamenáva, že v roku 1869 na Slovensku absentovala existencia mesta s počtom obyvateľov nad 50 tisíc a iba dve mestá mali počet obyvateľov vyšší ako 20 tisíc – Bratislava a Košice. Iba päť miest malo počet obyvateľov nad 10 tisíc – Banská Štiavnica, Komárno, Prešov, Nitra a Detva. Autor upozorňuje na zaujímavú skutočnosť, kedy porovnáva nárast počtu obyvateľov v Čechách a na Slovensku za obdobie rokov 1869 – 1910, a síce že počet obyvateľov žijúcich v mestách narástol v Čechách 7-krát, zatiaľ čo na Slovensku len 2-krát. Autor tento jav vysvetľuje ako dôsledok rozdielne postupujúcej industrializácie.

V roku 1921 bol stupeň urbanizácie 18,8 %, čo predstavuje len nepatrný nárast podielu mestského obyvateľstva. V roku 1950 dosiahol podiel mestského obyvateľstva hodnotu 24,9%. Túto skutočnosť možno vysvetliť nárastom počtu miest (65) a taktiež nárastom miest nad 20 tisíc obyvateľov, ktorý stúpol na 7. Vývoj urbanizácie v tomto období bol výrazne ovplyvnený aj emigráciou obyvateľstva predovšetkým v dôsledku hospodárskeho zaostávania Slovenska. Bašovský a Divinský (1991) uvádzajú, že počet emigrantov v rokoch 1871 – 1914 predstavoval približne 650 tisíc obyvateľov, Verešik (1974) zase uvádza, že v rokoch 1920 – 1938 emigrovalo za hranice Československa približne 220 tisíc obyvateľov. Treba však spomenúť aj „dohody o výmene obyvateľstva“, kedy bolo vystahovaných okolo 200 tisíc obyvateľov maďarskej a nemeckej národnosti, pričom išlo dominantne o obyvateľstvo žijúce v mestách. Korec (2005) taktiež upozorňuje na politickú migráciu.

Všeobecne možno v súlade s viacerými autormi definovať sídelnú štruktúru Slovenskej republiky do druhej svetovej vojny ako jednoduchú s nízkym stupňom hie-

rarchie a s malými centrami regionálneho charakteru. Bašovský a Divinský (1991) upozorňujú na absenciu nízkeho stupňa hierarchizácie sídelného systému, čo dokumentujú kreáciou ekvidistančných mikroregiónov gravitujúcich k malým centrom do 5 000 obyvateľov.

11.4.2 Vývoj urbanizácie Slovenska v rokoch 1950 – 1989

Nízky stupeň urbanizácie Slovenska po druhej svetovej vojne Korec (2005) vysvetľuje ako dôsledok dominantného a rozhodujúceho postavenia priemyslu ako nositeľa urbanizácie od polovice 19. storočia do začiatku druhej svetovej vojny. Od roku 1948 do roku 1989 bol rast mestskej populácie evidentný, čo bolo dôsledkom predovšetkým výraznej industrializácie. Počet obyvateľov žijúcich v mestách narástol z 857 tisíc na takmer 2 990 mil., t.j. nárast o 2,133 mil. Index rastu tak dosiahol hodnotu 351%. Stupeň urbanizácie tak predstavoval nárast z 24,9% na 56,7%. Za toto isté obdobie sa celkový počet obyvateľov Slovenska zvýšil len indexom 153% (spolu o 1,832 mil. obyvateľov). Počet miest sa zvýšil zo 65 na 123 a taktiež bola tendencia pričleňovania okolitých vidieckych obcí k mestám. Toto obdobie rokov 1950 – 1989 je možné identifikovať ako obdobie integračné z hľadiska územno-správnych zmien obcí Slovenskej republiky. Z celkového počtu takmer 800 územno-správnych zmien obcí v Slovenskej republike za obdobie rokov 1950-1989 malo 86 % integračnú povahu. Proces integrácie obcí prebiehal najintenzívnejšie v rokoch 1970 – 1980 (v Slovenskej republike v dôsledku oscilácie kvantitatívnej urbanizácie), a to najmä v okresoch Považská Bystrica, Nitra, Trenčín, Trnava, Žilina (Slavík, 1986). Z jednotlivých typov územno-správnych zmien obcí integračného charakteru boli najfrekvencovanejšie pričlenenie vidieckych obcí k mestám a pričlenenie vidieckych obcí k vidieckym obciam. Z celkového prírastku miest SR integrácia tvorila až 33 % (Andrle 1982). Mestá s najväčším počtom integračných zmien boli v období rokov 1950 – 1989 Žilina (19), Banská Bystrica (18), Považská Bystrica (12), Nitra a Košice (11), Prešov (8), Bratislava, Topoľčany, Trenčín, Liptovský Mikuláš, Rimavská Sobota a Bytča (7). Treba však upozorniť aj na jednu integračnú zmenu, ktorá je málo frekvencovaná, a síce pričlenenie mesta k mestu. V prípade Slovenskej republiky išlo o pričlenenie Vrútok k Martinu.

Obdobie po druhej svetovej vojne, resp. po roku 1948 možno charakterizovať predovšetkým štrukturálnymi zmenami v oblasti ekonomiky a nástupom industrializačnej fázy v dôsledku zmeny politickej situácie a s tým súvisiacim diferenciačným procesom v rámci urbánnej štruktúry. V dôsledku uvedených skutočností bolo možné na konci deväťdesiatych rokov definovať niekoľko hierarchických úrovní urbánnej štruktúry Slovenskej republiky. Slavík (1987) vo svojej práci zameranej na hierarchickú štruktúru obcí SSR identifikoval existenciu 5 až 7 hierarchických úrovní urbánnej a regionálnej štruktúry. Podobné výsledky uvádzajú aj Bašovský a Divinský (1991).

Korec (2005) identifikuje štyri významné zdroje rastu miest – prirodzený prírastok obyvateľstva, migračné toky obyvateľstva z vidieckych oblastí do miest, prírastky obyvateľstva ako výsledok územno-správnych zmien a samotné zvýšenie počtu miest, pričom ako najvýznamnejší faktor považuje práve migračné tendencie obyvateľstva z vidieckych oblastí do miest. Dominantné migračné toky obyvateľstva z vidieckych oblastí do miest boli zrejme predovšetkým v dôsledku štrukturálnych

zmien v hospodárstve Slovenskej republiky a kolektivizáciou poľnohospodárstva, čím došlo k uvoľňovaniu pracovných síl z tohto odvetvia na jednej strane a prudký nárast pracovných príležitostí v priemysle na strane druhej.

Falčan a Pašiak (2004) však upozorňujú na stále pretrvávajúci rurálny charakter spoločnosti. Transformácia spoločnosti na urbánu spoločnosť sa podľa autorov oneskorila za industrializáciou asi o 20 rokov a došlo k nej až v 80. rokoch, keď podiel mestského obyvateľstva prekročil hodnotu 50%. Vývoj urbanizácie a industrializácie mal svoje špecifické črty. U oboch procesov bol vývoj súbežný približne do roku 1950. Po tomto roku možno sledovať prudký nárast industrializácie. Podľa Falčana a Pašiaka (2004) urbanizácia predstihla industrializáciu v polovici 70. rokov. K najvýraznejšiemu urbánnemu rastu došlo podľa autorov v rokoch 1970 – 1985, avšak nie prostredníctvom priemyslu ale rastom terciérneho sektora. „*Obdobie druhej polovice 80. rokov predstavuje relatívne krátke obdobie zmiernenia urbánneho rastu*“ (Falčan a Pašiak 2004, s. 11). Urbánny charakter mala Slovenská republika podľa autorov v 80. rokoch, kedy podiel mestského obyvateľstva presiahol hodnotu 50%. Sídlna sieť bola v porovnaní s rokom 1950 výrazne transformovaná, jednotlivé mestá zaznamenali niekoľkonásobné zvýšenie počtu obyvateľov a v regionálnej štruktúre Slovenska vznikli nové urbánne formy, akými boli urbanizované územia, mestské aglomerácie a urbanizované regióny. Možno však súhlasiť s tvrdením, že bol potlačený princíp historickej, kultúrnej a spoločenskej kontinuity v sídelných a teritoriálnych spoločenstvách, pričom došlo k narušeniu prirodzených foriem osídlenia a prehĺbovaniu rozdielov v rámci sídelnej štruktúry Slovenskej republiky.

V roku 1980 presiahol prvýkrát v histórii ukazovateľ stupňa urbanizácie za Slovensko hodnotu 50%. Ak však sledujeme daný ukazovateľ na okresnej úrovni, je zrejme že väčšina okresov má dominantne rurálny charakter (obrázok 11.1). Prakticky iba 22 okresov (ak počítame Bratislavu a Košice ako celok) dosahuje hodnotu tohto ukazovateľa vyššiu ako 50%. Za najviac urbanizované okresy Slovenska možno považovať Banskú Bystricu, Zvolen, Detvu, Martin, Poprad a Skalicu, kde podiel mestského obyvateľstva z celkového obyvateľstva okresu presahuje hodnotu 60%. Naopak, vidiecky charakter s hodnotou ukazovateľa do 30% zaznamenalo celkovo 11 okresov. V regióne západného Slovenska ide len o okres Senec, v rámci stredného Slovenska je to Veľký Krtíš, Poltár, Brezno a na severe Slovenska Námestovo a v rámci východného Slovenska je táto skupina okresov najpočetnejšia. Ide o okresy Košice-okolie, Gelnica, Vranov nad Topľou, Sabinov, Stará Ľubovňa a Sobrance. Z hľadiska priestorovej diferenciacie ukazovateľa stupňa urbanizácie sa môžeme pokúsiť o určitú identifikáciu jadrových regiónov s najvyšším podielom mestského obyvateľstva, okolo ktorých sa vytvorili regióny s nižším stupňom urbanizácie a tvoria akési zázemie vyššie urbanizovaným regiónom. Samozrejme stupeň urbanizácie je ovplyvnený aj počtom miest v danom okrese. V rámci západného Slovenska je možné identifikovať ako prvé jadro Bratislavu a Pezinok, ku ktorým gravitovalo obyvateľstvo z okolitých okresov. Druhý jadrový región je možné identifikovať smerom od Skalice cez Myjavu, Piešťany, Hlohovec po Nitru. Tretí takýto región je možné identifikovať v oblasti Považia, ktorý tvoria okresy Žilina, Považská Bystrica, Martin, prípadne Trenčín a Prievidza. Na strednom Slovensku je možné vyčleniť takýto región okresmi Banská Bystrica, Zvolen, Detva a Banská Štiavnica. Zaujímavosťou je osamelý okres Revúca, ktorý ako jediný v širšom regióne presiahol podiel mestského obyvateľstva 50%. Na východnom Slovensku okrem Košíc je možné identifikovať región tiahnucci sa od Popradu, Levoče, Spišskej Novej Vsi po Prešov.

11.4.3 Vývoj urbanizácie Slovenska v rokoch 1990 – 2006

V súčasnosti Slovenskú republiku nemožno zaradiť k štátom s vysokým stupňom urbanizácie. V mestách žije v súčasnosti necelých 57% populácie Slovenskej republiky. Obdobie od roku 1990 možno charakterizovať vo vzťahu k systému osídlenia ako obdobie stagnácie narastania miest. So zmenou politického režimu súvisela aj zmena v oblasti štruktúry sídelného systému.

Najväčší podiel na urbanizácii Slovenska majú veľké mestá, predovšetkým krajiské a okresné mestá. Tieto mestá disponujú významným ekonomickým a sociálnym potenciálom. Ich ekonomická báza je diverzifikovaná so silným podielom aktivít terciérneho a kvartérneho sektora. Tieto mestá sú súčasne územno-správnymi centrami, majú lepšiu sociálnu a technickú infraštruktúru a priaznivejšiu demografickú štruktúru. Po zmene politického režimu, keď rast miest podmieňovala hlavne industrializácia, procesy transformácie spôsobili problémy predovšetkým v stredných a malých mestách.

Dôležitým aspektom bola zmena hospodárskej politiky štátu, kedy bola zdôrazňovaná nutnosťou privatizácie, nakoľko štát vychádzal z predpokladov efektívnejšieho fungovania ekonomiky v súkromnom sektore. Hlavná úloha štátu v rámci hospodárskej politiky spočívala vo vytvorení vhodného podnikateľského prostredia a v dohliadaní na dodržiavanie pravidiel. Jednou zo zásadných chýb, ktoré sa vyčítali hospodárskej politike komunistickej strany, bolo zavádzanie priemyselných aktivít s nízkou mierou finalizácie a nízkou pridanou hodnotou s absolútnou absenciou environmentálneho aspektu a trvalej udržateľnosti v jednotlivých regiónoch. Po kolapse týchto podnikov sa tieto regióny dostali do vážnych problémov, jednak sociálno-ekonomických a jednak environmentálnych. Problémy predovšetkým regiónov ležiacich vo východných častiach Slovenskej republiky boli umocnené stratou makropolohej atraktivity voči vtedajšiemu Sovietskému zväzu, nakoľko ekonomická báza týchto regiónov bola priamo závislá od Sovietskeho zväzu.

V rámci sídelného systému dochádzalo začiatkom 90. rokov k prehlbovaniu rozdielov medzi urbánnym a rurálnym priestorom, nakoľko dominantná väčšina ekonomických aktivít smeruje do miest. Situácia v rurálnom priestore ostáva problematická vzhľadom na skutočnosť, že sociálno-ekonomická úroveň vidieckeho priestoru bola v minulom režime určovaná jednak existujúcou poľnohospodárskou výrobou lokalizovanou priamo v tomto priestore a jednak dochádzkou do priemyselných podnikov lokalizovaných v blízkom meste. V dôsledku zmeny politického režimu a zmeny hospodárskej politiky štátu došlo k úpadku poľnohospodárstva, ktorého problém spočíval v adaptácii na trhový princíp ekonomiky a taktiež problém nastal u priemyselných podnikov, ktoré zamestnávali vidiecku populáciu nepracujúcu v oblasti poľnohospodárstva. V dôsledku migrácie mladého a ekonomicky aktívneho obyvateľstva do miest a slabých možností uplatnenia obyvateľstva vo vidieckych oblastiach dochádza k úpadku vidieka, predovšetkým zo sociálno-ekonomického aspektu a tým pádom sa vidiek stáva neatraktívnym pre potenciálnych investorov.

Stagnácia vývoja urbanizácie je zrejماً predovšetkým v dôsledku zastavenia narastania miest, zastavením komplexnej výstavby panelových sídlisk a prechodom na trhový mechanizmus, zmenou v štruktúre ekonomiky, predovšetkým presunom pracovných síl do terciérneho (neskôr kvartérneho) sektoru, ale aj novým demografickým správaním obyvateľstva a začínajúcim procesom suburbanizácie. Z hľadiska mi-

grácie sa výrazne zmeny prejavujú v okolí veľkých miest. Súvisia so sťahovaním obyvateľstva do ich zázemia. Najvýraznejšie sa prejavujú v okolí Bratislavy a Košíc. Zatiaľ čo ešte v 80. rokoch minulého storočia tieto dve mestá rýchlo rástli a na ich raste mala výrazný podiel aj migrácia, v súčasnosti sú obidve naše najväčšie mestá migračne stratové. Naopak, zázemia týchto miest zaznamenali migračné prírastky. Ide predovšetkým o Senec, Pezinok, Malacky, Dunajskú Stredú, Galantu a Košice-okolie (viac Slavík a Kurta 2007).

Veľmi dôležitým faktorom stagnácie urbanizácie je dezintegračný proces v rámci sídelnej štruktúry Slovenskej republiky, pričom najviac sa udiali zmeny v roku 1990 – 5x (Slavík 2008). Integračný proces spôsobil najväčší zásah do štruktúry administratívno-územných jednotiek za celé 20. storočie (Matula 1986), zmeny vo veľkostnej štruktúre obcí a dynamike rastu miest, likvidáciu väčšiny ekonomických aktivít (zostala zväčša len obytná funkcia), výrazný pokles participácie obyvateľov na správe, riadení a živote obcí, zhoršenie životného prostredia (Slavík 1994). Za obdobie rokov 1990 – 2001 vzniklo 92 vidieckych obcí odčlenením od mesta, pričom 49 obcí vzniklo už v roku 1990 (Slavík 2008). Podľa autora najviac zmien sa uskutočnilo v Banskobystrickom kraji, kde vzniklo 25 obcí a v Žilinskom kraji, kde vzniklo 21 obcí. „*Zo súčasných 79 okresov sa tento typ zmeny uplatnil v 31 okresoch a obce boli odčlenené od 43 miest, z nich u 17 miest išlo o odčlenenie len jednej obce*“ (Slavík 2008, s. 71). Najviac dezintegračných zmien nastalo v Topoľčanoch, kedy sa od mesta odčlenilo až 7 obcí, nasleduje Žilina s odčlenenými 6-timi obcami a Banská Bystrica s 5-timi obcami. Slavík (2008) upozorňuje na absenciu dezintegračných zmien v dvoch najväčších slovenských mestách – v Bratislave a Košiciach aj napriek určitým dezintegračným tendenciám. Ako ojedinelý prípad dezintegračnej zmeny možno považovať odčlenenie mesta od mesta, kedy boli Vrútky odčlenené od Martina. Aj napriek výrazne dezintegračnému charakteru tohto obdobia považujeme za potrebné upozorniť aj na opačné prípady, kedy boli pričlenené vidiecke obce k mestám. Jednalo sa o 4 prípady, všetky sa udiali v regióne Spiš (viac Slavík 2008).

Dezintegračné typy územných zmien patria v transformačnej etape k základným tendenciám a majú výrazný vplyv na formovanie sídelnej štruktúry Slovenskej republiky. Slavík (2008) upozorňuje na výraznú zmenu v rámci početností obcí, zmenu veľkostnej štruktúry obcí a zmenšenie katastra miest a vidieckych obcí. Výrazný úbytok obyvateľstva niektorých miest možno zdôvodniť práve dezintegračnými tendenciami v rámci sídelnej štruktúry. „*Intenzita územných zmien obcí sa vždy zvyšuje pri významných spoločensko-politických zmenách. Tak tomu bolo aj v terajšej transformačnej etape, ktorú možno z hľadiska územných zmien obcí nazvať ako dezintegračná etapa. Vzhľadom na doterajší priebeh možno konštatovať, že táto dezintegračná etapa bola dočasným procesom a bola vlastne reakciou na násilné integračné územné zmeny v predchádzajúcom režime. Svedčí o tom doznievanie tohto procesu a malá frekvencia zmien v posledných rokoch. Úspechom bolo, že realizácia týchto územných zmien obcí prebiehala na demokratických princípoch*“ (Slavík 2008, s. 76).

V roku 1991 už možno hovoriť aj o vyrovnanom stupni urbanizácie na úrovni okresov (obrázok 11.4). Podiel mestského obyvateľstva presiahol 50% celkovo v 36-tich okresoch (Bratislavu a Košice počítame ako celok). Výrazne rurálny charakter si zachovalo len 6 okresov – Senec, Poltár, Námestovo, Gelnica, Košice-okolie a Sobrance. 50%-nú hranicu podielu mestského obyvateľstva presiahlo viacero okresov, pričom vo väčšine prípadov ide o okresy v blízkosti už z predošlého obdobia urbanizovaných okresov. Na západnom Slovensku sú takýmito prípadmi Trnava

a Komárno, V oblasti Považia a stredného Slovenska urbánny charakter nadobudli okresy Ilava, Bánovce nad Bebravou, Partizánske, Žarnovica a Kysucké Nové Mesto. Na Liptove možno nárast mestského obyvateľstva sledovať v prípade Dolného Kubína, Ružomberku a Liptovského Mikuláša. Na južnom Slovensku možno ako jediný okrem Revúcej identifikovať okres Lučenec a na východnom Slovensku ako jediný pribudol okres Humenné.

Ak sledujeme ukazovateľ stupňa urbanizácie za rok 2006, môžeme prezentovať nasledovné závery. Transformačná etapa je typická stagnáciou urbanizácie a nástupom suburbanizačného procesu. Vo viacerých okresoch aj napriek vysokému podielu mestského obyvateľstva je zrejmy pokles urbánnej populácie (obrázok 11.5). Ide predovšetkým o migráciu obyvateľstva do zázemí miest, ale taktiež veľmi dôležitú úlohu zohráva aj dezintegračný proces, ktorý prebiehal predovšetkým začiatkom 90. rokov. Takmer všetky okresy, ktoré mali urbánny charakter v roku 1991, si ho zachovali aj v súčasnosti. Iba v okresoch Kysucké Nové Mesto, Dolný Kubín a Sabinov klesol podiel mestského obyvateľstva pod 50%. Pokles urbánnej populácie je zrejmy v okrese Žilina, kde je tento jav spôsobený predovšetkým dezinternačnými tendenciami násilne pričlenených obcí v období minulého politického režimu. Pokles zaznamenali tiež Trenčín, Piešťany, Hlohovec, Nitra, Žiar nad Hronom, Revúca a Prešov. Aj napriek klesajúcim tendenciám je možné zaznamenať u troch okresoch nárast urbánnej populácie. Ide o okresy Stropkov, Medzilaborce a Snina, ktoré tak ako jediné v sledovanom období presiahli hodnotu 50% urbánnej populácie.

11.5 VEĽKOSTNÁ ŠTRUKTÚRA SÍDELNÉHO SYSTÉMU SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Pre veľkostnú štruktúru obcí Slovenskej republiky je charakteristická prevaha malých obcí (obrázok 11.4). Dominantné postavenie majú obce medzi 200 – 1000 obyvateľov (56,6%). Podiel obyvateľov vo veľkostných kategóriách je pomerne vyrovnaný, v 6 kategóriách dosahuje vyše 10%, pričom najväčší počet obyvateľov je koncentrovaný v mestách kategórie s 20 – 50 tis. obyvateľmi. Je to zároveň kategória s najväčším prírastkom obyvateľov. V súčasnosti prebieha proces stagnácie a zmeny vo veľkostnej štruktúre podľa počtu obcí i podľa obyvateľov nastali len minimálne.

V predchádzajúcich desaťročiach boli najdynamickejšie rastúcimi prvkami sídelnej štruktúry mestá (obrázok 11.5). Po dynamickom raste miest SR v rokoch 1970 – 1980, ktorý v ich doterajšom vývoji nemá obdobu a po postupnom ustávaní dynamiky v ďalšom desaťročí, prebieha v súčasnej etape proces stagnácie, čo je dôsledkom predovšetkým nepriaznivej demografickej situácie a stagnácie výstavby bytov.

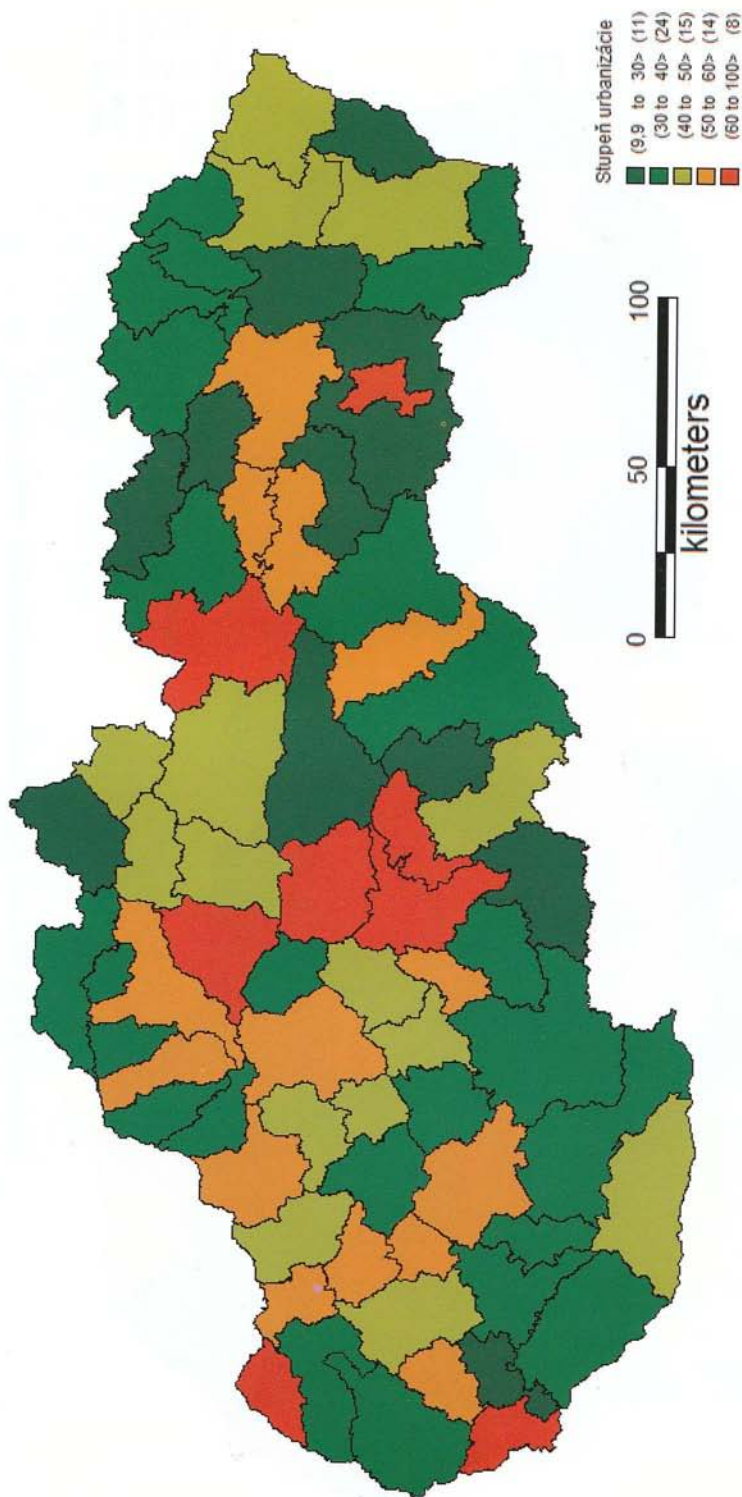
Od roku 1970 je najpočetnejšou kategóriou miest kategória s 5 – 10 tis. obyvateľmi. Stalo sa tak vďaka radikálnemu zníženiu počtu najmenších miest (do 5 tis. obyv.), ktoré dovtedy dominovali. Najviac mestského obyvateľstva je sústredeného v kategórii 20 – 50 tis. obyvateľov (takmer 900 tis.). Špecifikom je absencia veľkomiest s počtom obyvateľov 100 – 200 tis. Podľa Projektu urbanizácie SR a jeho aktualizácií (1976, 1983, 1988) sa tak malo stať do roku 2000, kedy vďaka pokračujúcej koncentrácii obyvateľstva mali pribudnúť 4 veľkomestá. Súčasný trend stagnácie a dezintegrácia obcí od potenciálnych veľkomiest tomu nenasvedčuje. Dynamika ras-

tu miest je minimálna, dokonca viaceré zaznamenali aj úbytok obyvateľov. Úbytok bol spôsobený dezintegráciou obcí a negatívnym trendom vo vývoji prirodzeného a mechanického pohybu. Významnejší rast registrujeme len u kategórie s najväčším podielom obyvateľov (20 – 50 tis.), v kategórii s 10 – 20 tis. obyvateľmi nastal dokonca úbytok obyvateľov. Za celé povojnové obdobie do roku 1991 žiadna veľkostná kategória miest SR pokles obyvateľov nezaznamenala. Za posledné obdobie nastal výrazný pokles malých miest v prospech miest s 10 – 20 000 obyv. (zdvojnásobenie) a miest s 20 – 50 000 obyv. (niekoľkonásobný rast). Rozdiely medzi veľkosťou miest sa zväčšujú, v súčasnosti 11 najväčších miest má nad 50 000 obyv. a dve z nich nad 200 000 obyv., zatiaľčo dve najmenšie mestá majú menej ako 2 000 obyv. (Dudince, Modrý Kameň).

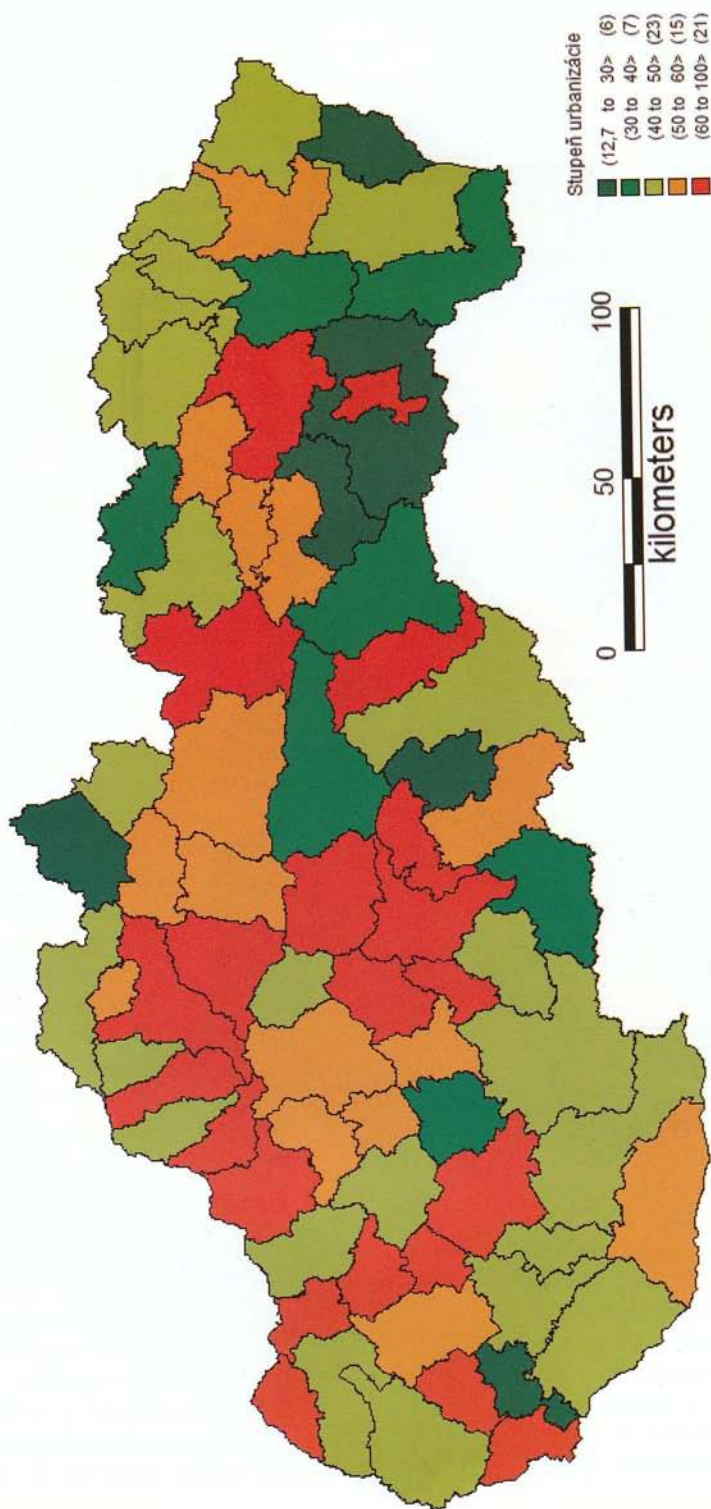
11.6 ZÁVER

Vývoj urbanizácie v Slovenskej republike, predovšetkým v rokoch 1950 – 1989 možno považovať za neprirodený. Viacerí autori (napr. Bašovský 1995, Korec 2005 atď.) zdôrazňujú skutočnosť, že vo vývoji slovenských miest absentovala fáza koncentrácie, pre ktorú je charakteristické plynulé zvyšovanie počtu obyvateľov v mestách, čím mestá získavajú prirodzenou cestou pozíciu centra, ktorá je podporovaná jednotlivými funkciami miest. Tento vývoj sa ako negatívny prejavil predovšetkým po roku 1989 v dôsledku zmeny hospodárskej politiky štátu a transformácie ekonomiky, čo spôsobilo najväčší problém v stredných a malých mestách, ktoré boli postavené na báze dominantného priemyslu. Nástupom súkromného sektora a rozvoju terciérneho a postupne aj kvartérneho sektora nastala požiadavka určitého zázemia, ktoré predovšetkým absentovalo v oblastiach južného, stredného a v určitých oblastiach predovšetkým severovýchodného a juhovýchodného Slovenska v dôsledku absencie veľkých miest popri stredných a malých mestách. Aj keď súčasnú situáciu v Slovenskej republike možno charakterizovať ako prechodovú zo štádia urbanizácie do štádia suburbanizačných procesov, migračné toky rurálnej populácie do miest budú pokračovať, avšak nárast počtu obyvateľov miest sa ani podľa oficiálnych prognóz neočakáva. Slovenská republika je v komparácii s ostatnými členskými štátmi Európskej únie druhým štátom s najnižšou mierou urbanizácie. V súčasnosti stupeň urbanizácie nedosahuje v Slovenskej republike ani 57%, v Európskej únii je to okolo 72%. Podľa oficiálnych prognóz sa predpokladá v najbližších tridsiatich rokoch nárast v Slovenskej republike na približne 65% a v Európskej únii na 80%.

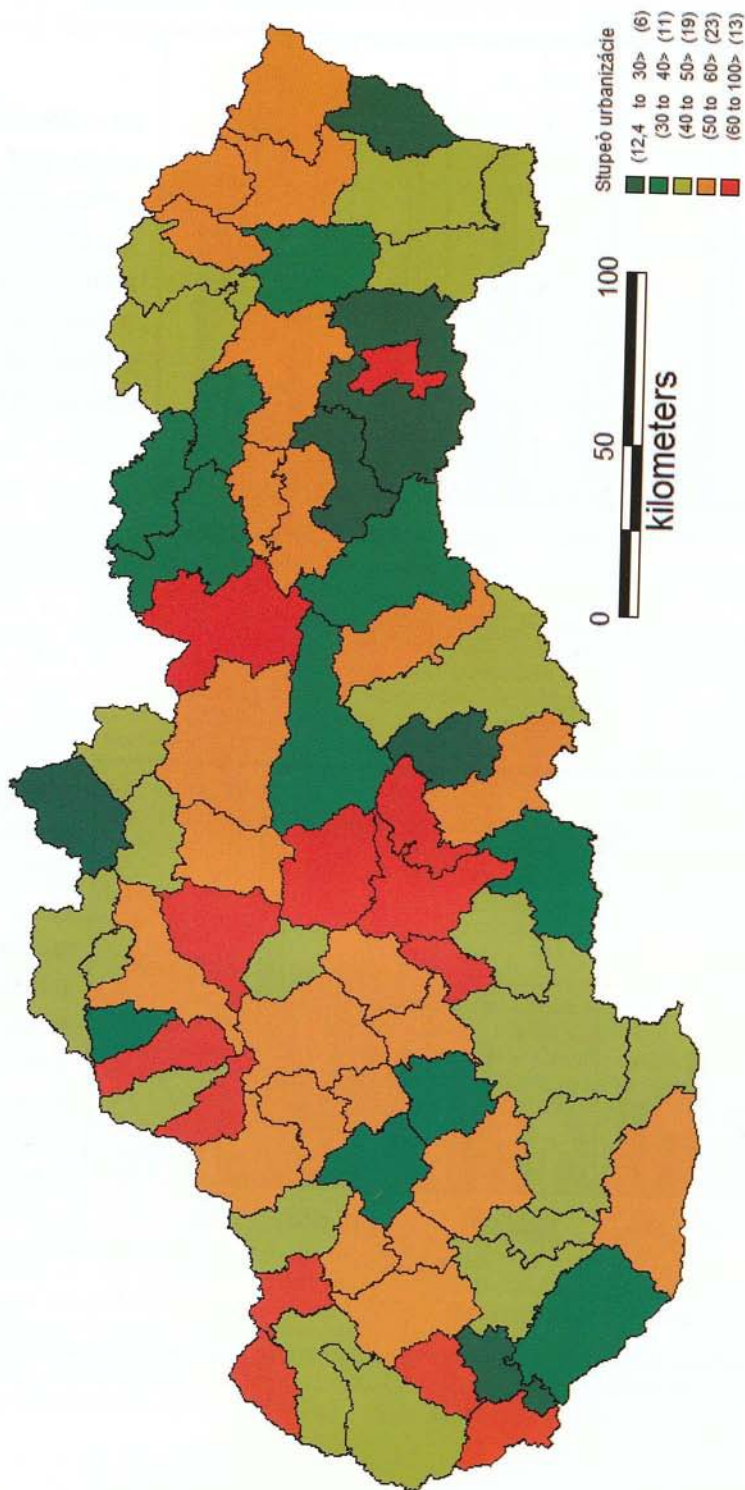
Európsky trend celkového poklesu obyvateľstva pri súčasnom raste miery urbanizácie sa prejaví aj v Slovenskej republike. Rozvoj miest bude spojený s kvalitatívnymi zmenami a posilňovaním ich funkcií ako ekonomických, administratívno-správnych, kultúrno-spoločenských a obslužných centier. Bude pokračovať sťahovanie obyvateľov do menších satelitných miest v blízkosti veľkých aglomerácií v únosnej dochádzkovej vzdialenosti. S tým bude súvisieť zhoršovanie dopravnej situácie. Záverom môžeme konštatovať, že atraktivita miest je vo všeobecnosti zrejme, predovšetkým z hľadiska lepšej akcesibility pracovných príležitostí a celkovo vyššej úrovne sociálno-ekonomického statusu. Práve vyšší sociálno-ekonomický status predurčuje ekonomicky vyššiu vrstvu populácie k migračným tendenciám do zázemí

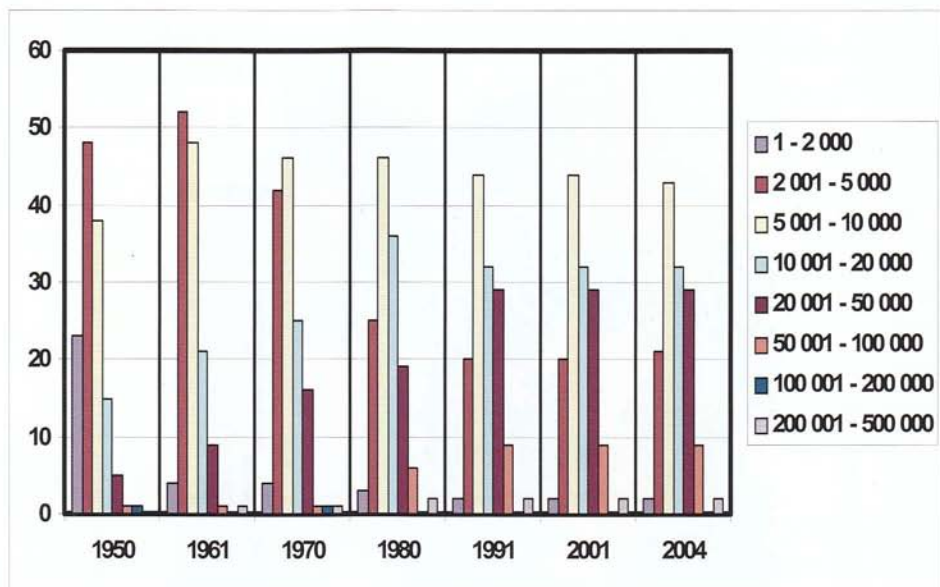
Obrázok 11.1 Stupeň urbanizácie Slovenska v roku 1980. Zdroj: databázy ŠU SR

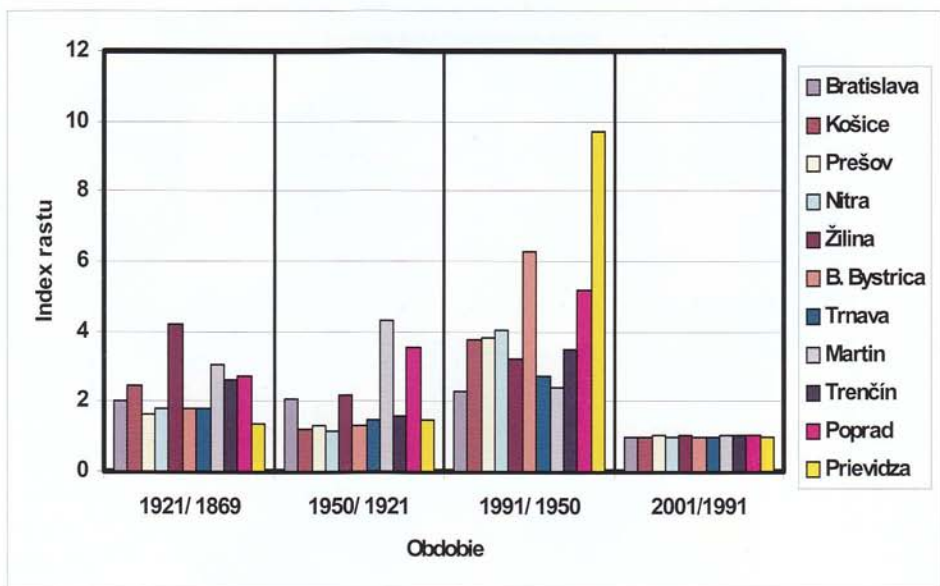
Obrázok 11.2 Stupeň urbanizácie Slovenska v roku 1991. Zdroj: databázy ŠU SR

Obrázok 11.3 Stupeň urbanizácie Slovenska v roku 2006. Zdroj: databázy ŠU SR

Obrázok 11.4 Veľkostná štruktúra miest Slovenska v rokoch 1950 – 2006.
Zdroj: databázy ŠU SR

Obrázok 11.5 Vývoj indexu rastu miest Slovenska v rokoch 1869 – 2001.
Zdroj: databázy ŠU SR

miest, ktoré predstavujú vyššiu úroveň a kvalitu bývania v enviromentálne zdravšom prostredí, čím možno sledovať prvky nastupujúcich suburbanizačných procesov.

Literatúra

- ANDRLE, A. (1982). Rozvoj miest a obcí v Československej socialistickej republike. 1. vyd. Praha, Svoboda, 1982, 174 s.
- BAŠOVSKÝ, O. 1995. Súčasný stav a prognóza urbánnej a regionálnej štruktúry Slovenska a ekonomická transformácia. Sborník ČGS, roč. 100, 1995, č. 2, s. 78-91.
- BAŠOVSKÝ, O., DIVINSKÝ, B. (1991). The development of modern urbanisation in Slovakia and its present problems. *Revue Belge de Géographie*, 115, N. 1-2-3, s. 265-277.
- BURGESS, E.W. (1925). The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In: Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R.D.: *The City*. Chicago. str. 47-62.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M., (1994). Development of an urban system: general conception and specific features in the Czech Republic. In: BARLOW, M., DOSTÁL, P., HAMPL, M. eds.. (1994). *Territory, Society and Administration. The Czech Republic and the Industrial Region of Liberec*. University of Amsterdam: Institut voor Sociale Geografie, s. 191-224.
- FALTAN, J., PAŠIAK, J. (2004). Regionálny rozvoj Slovenska - Východiská a súčasný stav. Sociologický Ústav SAV, Bratislava, 2004, 88 s. ISBN 80-85544-35-0.
- FIELDING, A. J., (1989). Migration and Urbanisation in Western Europe since 1950. *The Geographical Journal* 155, 155, 1, s. 60-69.
- GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J. (2006). Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie. Sociologický Ústav SAV, Bratislava, 2006, 254 s. ISBN 80-85544-46-6.
- GEYER, H.S. (1996). Expanding the Theoretical Foundation of the Concept of Differential Urbanisation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 87, č. 1, str. 44-59.
- GEYER, H.S., KONTULY, T. (1993). A Theoretical Foundation for the Concept of Differential Urbanization. *International Regional Science Review* 17, č. 2, str. 157-177.
- GEYER, H.S., KONTULY, T.M. eds. (1996). *Differential Urbanization: Integrating Spatial Models*. Arnold. London. 340 s.
- HALL, P., HAY., D. (1980). *Growth Centres in the European Urban System*. Heinemann Educational. London.
- HAMPL, M. (1994). Long-term trends of settlement system. In: BARLOW, M., DOSTÁL, P., HAMPL, M. eds.. (1994). *Territory, Society and Administration. The Czech Republic and the Industrial Region of Liberec*. University of Amsterdam: Institut voor Sociale Geografie, s. 21-30.
- HAMPL, M. (1999). Long-Term Trends of Settlement Development. In: Hampl, M. et al (1999). *Geography of Societal Transformation in the Czech Republic*. Katedra sociálné geografie a regionálneho rozvoje. Universita Karlova. Praha. s. 27-43.
- HAMPL, M. (2005). Geografická organizace spoločnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecní kontext. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- HAUSER, P. M. (1965). Urbanization: An overview. In: HAUSER, P. M., SCHNORE, L. F. (1965). *The Study of Urbanization*, John Wiley & Sons, Inc., New York, s. 1-48.
- HERMAN, S., REGULSKI, J. (1977). Elements of a Theory of Urbanization Processes in Socialist Countries. Vienna Centre. CURB Project Working Document 3/77.
- CHAMPION, A. G. (1989a). Introduction: counterurbanization experience. In: CHAMPION, A. G. ed. (1989). *Counterurbanization: The changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Arnold, London, s. 1-18.
- CHAMPION, A. G. (1989b). Counterurbanization: the conceptual and methodological challenge. In: CHAMPION, A. G. ed. (1989). *Counterurbanization: The changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Arnold, London, s. 19-33.
- CHAMPION, A. G. (1989c). Conclusion: temporary anomaly, long-term trend of transitional phase? In: CHAMPION, A. G. ed. (1989). *Counterurbanization: The changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Arnold, London, s. 230-243.

- CHAMPION, A. G. (2001). Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization. In: Paddison, R. ed. (2001). *Handbook of Urban Studies*. Sage, London, s. 143-161.
- CHESHIRE, P., HAY, D. (1989). *Urban Problems in Western Europe: An Economic Analysis*. Unwin Hyman. London. 216 s.
- JALOWIECKI, B., SZCZEPAŃSKI, M.S. (2002). Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. SCHOLAR, Warszawa, 445 s.
- JOHNSTON, R. J., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M., eds. (2000). *The Dictionary of Human Geography*, fourth edition, Blackwell Publishers, Oxford.
- KOREC, P., SMATANOVÁ E., HORNÁK, M. (1998). Nové územnosprávne členenie Slovenskej republiky z pohľadu vývoja počtu obyvateľov. In: *Miscellanea Geographica Universitatis Bohemiae Occidentalis* 6, Plzeň, 1998, s. 80-93.
- KOREC, P. (2005). Regionálny vývoj Slovenska v rokoch 1989- 2004. *Geografika*, Bratislava, 2005, 228 s. ISBN 80-969338-0-9.
- LAUKO, V. et al (2008). *Geografia Slovenska*. Prírodovedec č. 341, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied, 354 s.
- MATLOVIČ, R. (1998). *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov*. Geografické práce, VIII., č.1, PU Prešov, 260 s.
- MATULA, M. 1986. Ke vztahu vývoje správných a sídelných štruktúr po roce 1960. In: *Nové tendence ve vývoji osídlení Československa v posledních patnácti letech a výhled jejich dalšího vývoje*. Sborník semináře ČSDS při ČSAV v Praze 1985. Praha : VÚVA, ČSDS, 1986, s. 71-77.
- MUSIL, J. (1977). *Urbanizace v socialistických zemích*, Svoboda, Praha, 1977, 364 s.
- MUSIL, J. (1993). *Changing Urban Systems in Post-communist Societies in Central Europe: Analysis and Prediction*. *Urban Studies* 30, s. 899-905.
- MUSIL, J. (1996). *Urbanismus*. In: *Velký sociologický slovník*. 2. svazek, P-Z, Karolinum, Praha, s. 1357-1358.
- MUSIL, J. (1996). *Urbanizace*. In: *Velký sociologický slovník*. 2. svazek, P-Z, Karolinum, Praha, s. 1358-1359.
- MUSIL, J. (2003). *Proměny urbánní sociologie ve Spojených Státech a v Evropě 1950 – 2000*. *Sociologický časopis* 39, č. 2, s. 137-167.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2000). *Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace*. *Sborník ČGS* 105, č. 4, s. 361-369.
- PARYSEK, J. (1995). *Duże miasta Europy a ich rola w procesie urbanizacji*. *Przegląd Geograficzny*, LXVII, 3-4, Warszawa, 1995 s. 226-294.
- PAŠIAK, J. (1980). *Človek a jeho sídla*. 1. vyd. Bratislava : Obzor, 1980. 280 s.
- RICHARDSON, H.W. (1980). *Polarization Reversal in Developing Countries*. *Papers of the Regional Science Association*, 45, s. 67-85.
- SLAVÍK, V. (1986). *Proces integrácie obcí a sídelná štruktúra v Západoslovenskom kraji v r. 1950 – 1980*. *Acta Facultatis Rerum Naturae Universitatis Comenianae, Geographica*, Nr. 25. Bratislava : SPN, 1986, s. 19-34.
- SLAVÍK, V. (1987). *Občianska vybavenosť a hierarchická štruktúra obcí SSR*. In *Kulturné krajiny v priemyslových oblastiach*. Sborník referátů k XVII. sjezdu ČSGS v Ostravě 1987. Svazek III. Brno, ČSGS, PF Ostrava a GÚ ČSAV, s. 420-426.
- SLAVÍK, V. (1994). *Proces integrácie a dezintegrácie obcí ako prejav lokálnej politiky*. In: *Rozvoj vidieka*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Nitre 7. - 8. 12. 1994. Nitra : VŠP, 1994, s. 67 – 70.
- SLAVÍK, V. (1998). *Mestá Slovenskej republiky v transformačnej etape*. In: *Geografie X*. Brno: Katedra geografie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, 1998, s. 128-133.
- SLAVÍK, V., KURTA, T. (2007). *Rezidenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva*. *Forum Statisticum Slovaca*, Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, s. 201-207.
- SLAVÍK, V., GRÁC, R. (2008). *Developing the Capital City Functions of Bratislava*. In: *Moravian Geographical Reports*, 1, Vol. 16, s. 16-24.
- SLAVÍK, V., GRÁC, R., KURTA, T. (2008). *Sídelné a regionálne preferencie žiakov stredných škôl v Skalici v roku 2007*. In: *Geographia Cassoviensis: Ústav geografie, ÚPJS Prírodovedecká fakulta*, 2008, s. 157-162.
- SLAVÍK, V. (2008). *Geografia sídiel*. Univerzita Komenského v Bratislave. Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, 2006, 156 s.

- SÝKORA, L. (1993). Teoretické přístupy ke studiu města. In: SÝKORA, L. ed. (1993). Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK Praha, s. 64-69.
- TAMMARU, T. (2000). Differential Urbanisation and Primate City Growth in Soviet and Post-soviet Estonia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 91, č. 1, s. 20-30.
- VAN DEN BERG, L., DREWETT, R., KLAASSEN, L.H., ROSSI, A., VIJVERBERG, C.H.T. (1982). *A Study of Growth and Decline. Urban Europe. Vol. 1.* Pergamon Press. Oxford.
- VAN DEN BERG, L., KLAASSEN, L.H. (1986). The Contagiousness of Urban Decline. In: van den BERG, L., BURNS, L.S., KLAASSEN, L.H.: *Spatial Cycles. Studies in Spatial Analysis.* Gower Publishing. Aldershot. s. 84-99.
- VEREŠÍK, J. (1974). Geografia sídel. In: PLESNÍK, P. a kol.: *Slovensko. Lud – I. část. 1.* vyd. Bratislava : Obzor, 1974, s. 459-644.
- WECLAWOWICZ, G. (1992). The socio-spatial structure of the socialist cities in East-Central Europe: the case of Poland, Czechoslovakia and Hungary. In: *Urban and Rural Geography* (ed. Lando, F.). Cafoscarina, Venezia, s. 129-140.

The process of urbanization and migration in the context of the settlement structure 's development in the Slovak republic

Summary

The development of urbanization in Slovakia, especially in the years 1950 – 1989 can be considered unnatural. Several authors (eg Bašovský, 1995, Korec, 2005, etc..) emphasize the fact that the development of slovak towns absence phase of concentration, characterized by continuously increasing population in cities and towns thereby acquire naturally the center position, which is supported by individual functions of cities. This development is manifested primarily as a negative after 1989 due to changes in state policy and economic transformation of the economy, which caused the biggest problem in the middle and small towns that were built on a dominant industry. The rise of the private sector and development of tertiary and quaternary sector gradually and there was a requirement of a background that absence especially in areas of southern, central, and in certain areas, particularly north and south-east Slovakia due to the absence of major cities in addition to medium and small cities. Although the current situation in the Slovak Republic can be characterized as an intermediate stage of urbanization to the stage of suburbanisation processes, migration flows rural population in cities will continue, but increase the number of city dwellers are not expected, according to official forecasts. The Slovak Republic is in comparison with other Member States of the European Union's second state with the lowest rate of urbanization. At present, the degree of urbanization in the Slovak Republic does not reach even 57% in the European Union is around 72%. According to the official forecast is expected in the next thirty years, growth in the Slovak Republic to about 65% in the European Union to 80%. European trend of population decline while the growth rate of urbanization is reflected in the Slovak Republic. Urban development associated with qualitative changes and strengthening of their functions as an economic, administrative management,

cultural and social service centers. It will continue moving residents into smaller satellite locations near the major conurbations in viable walking distance. In so doing, the associated deterioration in traffic conditions. Finally, we conclude that the attractiveness of cities is generally evident, particularly in terms of accessibility better jobs and higher levels of overall socio-economic status. It is higher socio-economic status predetermines economically more layer to migration of the population trends in the hinterland of cities that represent a higher level and quality of housing in an environmentally healthier environment, which can be traced elements emerging of suburbanisation processes.